

کتاب سوم

مادگار از فرهنگ ایران زمین
از دورترین مآخذ تا به امروز

پژوهش

کوروش قاسمیان - مؤید اردشیر بهمدی

۱۳۹۱

سرشناسه	:	قاسمیان، کوروش، ۱۳۵۸
عنوان قراردادی	:	اوستا، فارسی، برگزیده
عنوان و پدیدآور	:	گیاه هوم یادگاری از فرهنگ ایران زمین از سورهترین زمان تا به امروز / کوروش قاسمیان، اردشیر بهمردی
مشخصات نشر	:	تهران: فروهر، ۱۳۹۰
مشخصات فلهاری	:	۱۰۴ ص، مصور (رنگی)
شابک	:	۹۷۸-۹۶۴-۶۳۲۰-۷۳-۴
وضعیت فهرستنویسی	:	فیا
موضوع	:	هوم
موضوع	:	زردشتی - ایران
موضوع	:	زردشتی - شمایل و مراسم مذهبی
شناسه افزوده	:	بهمردی، اردشیر، ۱۳۵۰
رده‌بندی کنگره	:	۱۳۹۰ ۱۶۱/ق۲ گ۹ PIR
رده‌بندی دیویی	:	۸۱۴/۰۱
شماره کتابخانه ملی	:	۲۵۴۹۸۳۸

موسسه فرهنگی انتشاراتی
فروهر

گیاه هوم

یادگاری از فرهنگ ایران زمین
از دورترین زمان تا به امروز

مؤید اردشیر بهمردی

کوروش قاسمیان

korosh-gasemian@yahoo.com

آماده‌سازی پیش از چاپ (حروف‌نگاری، صفحه‌آرایی): بهنام مبارکه

نگارش بر چاپ بهنام مبارکه: لیتوگرافی: قاسملو

چاپ، صحافی: واژه نوبت چاپ: اول ۱۳۹۱

شمارگان: ۱۱۵۰ نسخه

شابک: ۷۳-۴-۶۳۲۰-۹۶۴-۹۷۸

ISBN: 978-964-6320-73-4

بها: ۷۰۰۰ تومان

مرکز پخش:

خیابان انقلاب - خیابان فلسطین جنوبی، شماره ۲۴۱

کد پستی ۱۳۱۵۷۷۳۱۱۵ تلفن و نمابر: ۶۶۴۶۲۷۰۴

www.faravaharpublications.ir

همه‌ی حقوق چاپ و نشر این دفتر برای نشر فروهر نگهداری شده است

تکثیر، انتشار، بازنویسی از این دفتر یا بخشی از آن به هر شیوه.

از جمله فتوکپی، الکترونیکی، ذخیره در سیستم‌های بازیابی و پخش بدون

دریافت مجوز کتبی و قبلی از ناشر ممنوع است.

فهرست

پیش‌گفتار ۷

● بخش اول

۱۳ خاستگاه هوم در منابع اوستایی و پهلوی
 ۱۵ اولین کسانی که به راز گیاه هوم پی بردند
 ۱۸ هوم در مراسم‌های ستایش آمیز
 ۱۹ روش تهیه هوم و پراهوم
 ۲۲ سویدان برگزارکننده و وظایف آن‌ها
 ۲۴ وسایل مورد استفاده و کاربرد آن‌ها
 ۲۶ کسانی که حق خوردن نوشابه هوم را دارند
 ۲۸ هوم در باورهای گدشتگان
 ۳۲ هوم سپید
 ۳۳ هوم عابد
 ۳۵ هوم ایزد
 ۳۶ هوم در گاتها
 ۳۹ سخن آخر

● بخش دوم

۴۵ افدرا
 ۴۶ ترکیبات شیمیایی
 ۴۶ خواص و کاربرد
 ۴۸ سخن آخر

● بخش سوم

۵۱ فرهنگ عامه

● بخش چهارم

۶۳ ترجمه متن‌های اوستایی
 ۹۱ سرچشمه‌ها (منابع)
 ۹۳ نمایه
 ۹۷ نگاره‌هایی از هوم

پیشکش به روان تابناک انوشه روان دستور بزرگ «دکتر
جهانگیر اشیدری» که همیشه با قلبی سرشار از عشق به
فرهنگ ایران سخن می‌گفت؛ و همواره آن را به
خواستارانش می‌آموزاند به یاد سخنان مانتره آمیزش که
عاشقانه می‌گفت:

«درست بیاموزید و درست بیاموزانید و همواره در پی
تحقیق و نوشتن باشید.»

امید آن را داریم که این نامه کوچک روان آن بزرگ‌مرد را
در سرای نور و سرود اهورامزدا خشنود سازد.
یادش در دل‌های گرم هر ایرانی گرامی باد و نامش در
یادها جاودان باد.
ایدون باد.

به اهورامزدا این هوم را پیشکش می‌کنیم.
 آن هوم فراهم شده را به تواناترین
 پیروزمند گیتی پرور، به شهریاران نیک پاک
 به امشاسپندان هوم را پیشکش کنیم.
 به آب‌های نیک هوم را پیشکش کنیم.
 به روان خویش هوم را پیشکش کنیم.
 به همه آفرینش پاک هوم را پیشکش کنیم.
 (ویسزده، کرده ۱۱ بند ۱)

پیش‌گفتار

در روزگاری که دو گروه با کال آریایی در کنار هم می‌زیستند در کتاب‌هایشان از شریتی نام برده‌اند که همراه با مراسم و تشریفات خاص تهیه و نوشیده می‌شد. اما در طول هزاره‌ها این سنت رو به فراموشی سپرده شد و تنها آثار اندکی از آن در بعضی از مراسم‌های زرتشتیان باقی مانده است. اما به راستی هوم^۱ چیست و یا کیست؟

در بررسی اوستا می‌توان به چندین خصوصیت درباره هوم دست یافت، هوم به عنوان ایزد و پیام‌آوری توانا و یا هوم به عنوان انسانی پهلوان، دلیر، نیکوکار و نیرومند و مهم‌ترین بخش آن که عنوان این گزارش است، گیاه هوم می‌باشد. ستایش گیاه هوم در اوستا و آوردن توصیف‌های زیبا و شاعرانه ظاهراً به سبب سودمندی‌های فراوان این گیاه است. هوم مظهر درمان‌بخشی، تندرستی و سبب نیرومندی و فراوانی است. سود حاصل از افشردن این گیاه همه کس و همه چیز را در بر می‌گیرد بر این پایه است که گیاه هوم یاری‌گر دلیران میدان نبرد است و آنان را نیرو می‌بخشد، آموزگاران دین و دین‌مردان راه راست را نیز کمک می‌کند و به آنها توانایی می‌دهد تا دانش خود را بیفزایند. او نیروی باروری و آسان‌زایی به زنان می‌بخشد و بدین‌سان کمک می‌کند تا فرزندان نیک و شایسته پرورانند. به دختران جوانی که در جستجوی شوهر هستند، همسرانی خوب و پرهیزگار می‌دهد.

۱ - این واژه در اوستا به صورت haoma، در هندی باستان: soma، در فارسی میانه: hōm آمده است. /م

گیاه هوم با اوصاف، نیک، خوب آفریده، راست آفریده، درمان‌بخش، نیک‌اندام، نیکوکار، پیروزگر، نرم‌شاخه، زرگون، بهترین آشامیدنی، بهترین خوراک برای زوان، مزدا آفریده و گیتی‌افزا نیز توصیف شده است.

نوشیدن هوم سبب می‌شود که اندیشه نیک، گفتار نیک، کردار نیک و فرمان‌برداری پدید آید و افشردن آن در مراسم یزشن باید نوشیده شود و باقی گذاشته نشود (راشد محصل، ۱۳۶۴، ص ۷).

واژه «هئومه» اوستایی و یا «سومه» هندی و یا «هوم» فارسی میانه^۱ در بخش‌های مختلف اوستایی^۲ بارها آمده است. پیوستگی دو کلمه‌ی «هئومه» و «سومه» را ارتباط لفظی^۳ که در آیین‌های شفاهی این دو وجود دارد، نشان می‌دهد و اگر تفاوت‌های جزئی میان پندارها و آیین‌های مربوط به هوم در میان این دو تیره دیده می‌شود، دگرگونی‌هایی است که در هر آیین مشترک دیگر هم دیده می‌شود.

در اثر گذشت روزگاران و از بین رفتن کتاب‌ها، منابع زیادی در مورد گیاه هوم و مراسم آن در دسترس نیست.

بیشتر منابع ما را اوستا و سپس کتاب‌های بازمانده‌ی پهلوی تشکیل می‌دهند و قسمت مهمی که کمتر به آن توجه شده است ادبیات شفاهی این مرز و بوم است.

در این گزارش سعی شده تا هوم از دیدگاه دینی، اسطوره‌ای، پزشکی و ادبیات شفاهی بررسی شود. اگر چه در این راه سختی‌های زیادی را متحمل شدیم اما به قول زنده‌یاد «پورداوود»:

«پس از دست یافتن تازیان به ایران و پیش آمدن گزنده‌های دیگر چون یورش مغول و تاخت و تاز تاتار، هیچ چیز آن چنان که بود به جای نماند. آن چه داشتیم از این آسیب‌های اهریمن رنگ و روی دیگری به خود گرفت و

۱ - دوره‌ی میانه: از سال ۳۳۱ پیش از میلاد مسیح یعنی زمانی که داریوش سوم هخامنشی به قتل رسید تا سال ۸۶۷ م. برابر با ۲۵۶ هجری سالی که یعقوب لیث صفار به سلطنت رسید و زبان فارسی دری رسمیت یافت، دوره‌ی میانه زبان‌های ایرانی به شمار می‌رود، دوره‌ی پیش از آن دوره‌ی باستان و دوره‌ی پس از آن تا امروز را دوره‌ی جدید محسوب می‌شود (ابوالقاسمی، ۱۳۸۳، ص ۱۲۱).

۲ - متن‌های اوستایی رابه دو دسته: الف) اوستای قدیم (گاهان، ب) اوستای نو (جدید) تقسیم می‌کنند.

۳ - «هئومه» اوستایی و «سومه» هندی در واقع یک واژه‌ی واحداند که اختلاف واجی دو زبان، آن‌ها را به این شکل درآورده است (راشد محصل، ۱۳۶۴، ص ۳).

پراکنده و پریشان گردید یا این که یک‌سره نابود شد. از میان این فروریختگی‌ها گذشتن و راهی به سوی آثار پیشینیان جستن و آن‌ها را به درستی بازشناختن و از فرهنگ و زندگی نیاکان نام و نشانی یافتن راهی است بس ناهموار و کاری است بس دشوار. اما از این سختی‌ها نباید هراسید و دست از دامن کوشش کشید، این کار هر چند پر رنج و فرآورده آن ناچیز باشد باز به آن می‌ارزد که در این روزگار روزنه‌ای از ایران باستان به روی فرزندان این مرز و بوم بگشاییم و راه و رسم نیاکان نامدارمان را بنماییم تا پی گم گشته خود روند و میراث مقدس پدران خویش جویند.» (پورداد، ۱۳۵۵، ص ۱۹)

اگر چه تعداد کمی از دانشمندان ایران دوست مقالاتی با این عنوان ارائه داده‌اند اما این نامه کوچک را خشت اولی بدانیم در راه شناخت گیاه هوم و مراسم آن که شاخه گلی است از گل‌های بی‌کران فرهنگ و تمدن و اندیشه‌های ایرانی. با توجه به منابع اندک مسئله‌ای این گزارش دارای کم و کاستی‌هایی است که از خوانندگان محترم پوزش می‌طلبیم و امیدواریم با پیشنهادهای سازنده خود ما را در بهبود هر چه بهتر این گزارش یاری دهند تا بتوانیم این نامه کوچک را به رسم امانت به دست فرزندان آینده این مرز و بوم بسپاریم تا آن‌ها نیز از میراث پدران‌شان آگاه باشند. در زمان کنونی تألیف و چاپ کتاب به جزء با یاری دوستان میسر نمی‌شود لذا بدین وسیله از تمامی دوستان و آشنایان که به طور مستقیم و غیرمستقیم در به ثمر رساندن این نامه ما را یاری نموده‌اند نهایت سپاسگزاری را می‌نماییم. با سپاس فراوان از بانوی فرزانه فیروزه ماوندی که نوشتن چنین کتابی را پیشنهاد دادند و با تمام گرفتاری‌های زمانه فیش‌های تهیه شده را گردآوری نمود و آن را نظم بخشیدند و همواره در این راه همدل و همراه ما بودند. فزون‌تر، از تلاش و یاری بانوی گرامی «نخستین فرهادی» و فرزندان خسرو پرخیده که نگاره‌ی روی جلد را مدیون ایشان می‌باشیم، سپاسگزاریم. همچنین از بانوی گرامی فرنگیس کاویانی و همسرشان سهراب استواری که با وجود دوری از مام میهن پی‌گیر کارهای انجام شده بودند و مهر خویش را از ما دریغ ننمودند و

برای به ثمر رسیدن این نامه ما را یاری فرمودند. هم‌چنین نهایت سپاسگزاری را از موبد
 مهربان فیروزگری داریم که همواره ما را از راهنمایی‌های خود بهره‌مند نمودند
 و تمام مردم نیک و مهمان‌نواز کشورمان که در گردآوری بخش فرهنگ عامه ما را
 یاری نمودند.

www.ketab.ir